

Barbara Jurša

Marjan Kolar: *Čas hladnih zvezd*.

Maribor: Litera, 2008. Knjižna zbirka Piramida.

Najnovejši roman Marjana Kolarja, koroškega pisatelja, katerega najplodovitejše obdobje so bila šestdeseta in sedemdeseta leta prejšnjega stoletja, ki pa je po letu 2000 spet začel bolj na gosto nizati romane in kratkoprozne zbirke, prikazuje nepredelano stvarnost, ki ni osmišljena v pripoved, čeprav na primer nimamo opraviti s kaotičnimi vrtinci toka zavesti. Namesto z njimi smo soočeni z najbolj ubijajočo obliko "stvarnosti" – z anemičnostjo in sivino, ki ju ponujajo utečeni tiri. Brezizhodnost zaprtega kroga vsakdanjika, ki kliče k resignirani drži, je opisana z učinkovito neizbirčnim, prozaičnim jezikom. V njej je nekaj grozljivo privlačnega in skrivnostno znanega, kar nagovorja vsakogar. Vsakdanjik zavlada s svojimi naključji in podrobnostmi, od katerih bi najraje odvrnili oči, recimo z izčrpno opisanim enoličnim čakanjem v zdravniških ordinacijah. Času lahko podeli podobo le naš mitologizirajoči um in lagali bi, če bi rekli, da se tej sliki dolgočasnega brezpotja ne vsiljuje obvezni čar jezika ter človeškega iskanja pomenljivosti in zgodbe, četudi majhne.

Čeprav je tema vsakdanjika tako zelo v ospredju, da meče svojevrstno, demitologizirajočo in angažirano luč na širša družbena in politična vprašanja, ki jih delo načenja. V mislih imamo upodobitev delavske stavke in razmišljanje oseb v pripovedi o upravičenosti spomenika krajevnim žrtvam množičnih pobojev po drugi svetovni vojni. Tudi s tem, da dogajanje ni privedeno do razpleta, roman spominja na vsakdanjost. Tematika slovenske politične "sprave" je uzrta na ravni danes živečega posameznika, pri tem pa je vsekakor pomembno, da je osrednja pripovedna oseba nekdanji partizan in poznejši direktor tovarne, upokojenec Jaš, ki mu je dano zaznavati dih svoje minljivosti in ki se pred jeznorito soprogo zateka v hribe. Naravno okolje je postavljeno nasproti mestnemu, polnemu „minutnih“ obrazov in distrakcij, okolju, ki odslikava moderno družbo, predvsem njeno topoumno obsedenost s porabništvom in instant popkulturo.

V romaneskno dogajanje nas uvede stavka delavcev. S stališča upokojenega direktorja tovarne, ki jo opazuje iz ozadja, so delavci predvsem naivni, vodljivi preprosteži, ki ponavljajo, kar slišijo od drugih – sami dodajajo le izreke, ki so vsekakor najbolj hudomušni del romana. Če so bile stavke v socializmu farsa z uprizoritvijo obveznih, a nepomembnih diskusij in so tako postale mogoče šele v okvirih nove državne ureditve, ostajajo tudi zdaj brez učinka.

Bolj kot na stavko se roman osredotoča na še vedno tleče stičišče med slovensko politično sedanjostjo in (pol)preteklostjo, kot ga utelešajo člani zveze borcev NOB, ki razmišljajo in čutijo slogane svojega zlatega, "herojskega" obdobja. Delo se spušča v polemiko o zamolčanih povojnih pobojih kot spornem temelju za grajenje "boljšega sveta", ki ga je obljubljal komunizem. Likvidacije naj bi zadele vse domnevne sovražnike, brez dvoma tudi popolnoma nedolžne ljudi, in po današnjih merilih bi se bilo konfrontiranja z "drugo" stranjo treba lotiti na bolj civiliziran način. Roman postavlja ta vprašanja brez vsiljevanja konkretnih odgovorov, le z opozarjanjem na poglede posameznikov, ki izhajajo iz različnih izkušenj. Tako ustvarja nekaj, kar je za roman kot zvrst bistveno, namreč prepričljivo raznovrstnost glasov, ki nas poskuša popeljati v bistvo neke dobe, kot ga vidi pisatelj.

Izhodišče in središče te raznovrstnosti je duševnost protagonista; Jaš na eni strani pripada skupnosti partizanskih borcev, na drugi pa s svojim značilnim "občutkom" za ljudi ostaja odprt za zgodbe in razmišljanja vseh okoli sebe. Soborci mu to lastnost zamerijo kot greh mlačnosti, vendar je jasno, da je prav on zasidran bolj v sedanjosti kot preteklosti in zato zmožen videti več ter z vso močjo izkusiti prepričljivih časov. Modro zagledan v sedanji trenutek, v spominih ne išče svojega lastnega sijaja. Označuje ga pogum, potreben za sprijaznjenje z neopredeljenostjo medprostorov, namesto da bi se prepuščal črno-belimi skrajnostim mita in tako zapadal predsodkom. Čeprav mu je nekdanji politični sistem omogočil privilegirani družbeni položaj – mesto tovarniškega direktorja (po izobrazbi je bil ključavničar), ni ortodoksnež: zaveda se kratkovidnosti enoumja in na individualni ravni ponazarja to, česar družba kot celota za zdaj ne zmore.

Politično delovanje svojih "tovarišev" opazuje s skeptično distanco – v svojem prenapetem aktivizmu, v katerem si predstavljajo, da so še vedno sredi vojne, delujejo smešno. Na svojih sestankih – bojnih posvetih – drug drugega spet kličejo po partizanskih imenih. Kot nekdanjim političnim veljakom se jim zdijo rumene zvezde slovenske zastave blede in hladne v primerjavi z rdečimi partijskimi. Obdobje po razpadu Jugoslavije, čas samostojne slovenske države, doživljajo kot mračen „čas hladnih zvezd“.

Tudi Jaš recimo ne želi spremljati proslav ob dnevu državnosti po televiziji in je še vedno prepričan, da si portret božanskega tovariša Tita zasluži mesto v njegovem kabinetu. Ko borčevske kolege, ki se sklicujejo na neki več kot petdeset let star odlok, vendarle opozori, da bi se temu dalo nasprotovati, češ da ga je izdalo ministrstvo države, ki ne obstaja več, ga ti nonšalantno popravijo, da imajo kot borci še vedno lastno zastavo in zakone. Demokracija jim gre v nos, ker dopušča obstoj tudi njihovim političnim nasprotnikom, Jaš pa tako pri njih kot pri stavkajočih delavcih, med katerimi so njegovi znanci, zavrača nepremišljenost in nepotrebno bojevitost.

Naciste je v mislih zmožen ločiti od „tistih, ki so na naših tleh ostali v veri, da so nedolžni in da jih ne more doleteti nič hudega“. Zato je na enem svojih izletov v hribe zmožen skleniti prijateljstvo z „osamelcem“ Lavtarjem, ki mu v svojem domu ponudi zavetje pred nevihto. Gre za katolika, ki je po vojni za las ušel usodi mnogih in vse življenje preživel v samoti, kot logar. Z Jašem najdeta skupni jezik; to ne pomeni, da se njuna stališča prekrivajo, pač pa da lahko njun pogovor poteka mirno in trezno ter da kažeta dovolj zanimanja za „drugost“ drugega. Njun vzajemno spoštljivi odnos, ki ne pozna sovražnosti in je ravno zato lahko ploden, moramo razumeti kot model dialoga, ki ga širša politična javnost pogreša. Lavtar pokaže Jašu kot predstavniku nasprotne strani seznam ljudi, ki so bili v njegovem domačem mestecu po koncu vojne odpeljani ob vznožje nekega hriba in ustreljeni. Po eni strani partizani niso imeli izbire, saj je šlo za ukaz s političnega vrha, po drugi pa je bilo po koncu vojne v zraku začutiti maščevalno evforijo in opitost zmagovalcev z močjo. Kot pravi Lavtar, je bil seznam sestavljen počasi in z veliko težavo, saj je bilo tudi po nastanku nove države svojce žrtev treba prepričati, da je varno spregovoriti. Na njem so se znašle cele družine, tudi dekleta in starci, ki partizanov gotovo niso ogrožali, vprašljiva pa je tudi verjetnost, da bi vsi člani družine soglasno delili politično stališče. Nič nenavadnega torej, če se začne Jaš nagibati k temu, da so zahteve svojcev po vojni ubitih popolnoma legitimne. Ne zdijo se mu pretirane – pokopani brez groba si zaslužijo postati del zgodovinske pripovedi, tako kot je njihovim sorodnikom treba dopustiti možnost, da se jih spominjajo. Če to prepovedujemo, nadaljujemo tradicijo skrajno represivne kulture totalitarnega režima, ki je s strahovlado veliko glasov obsodila na neobstoj.

Vprašanje je, ali sploh lahko stopimo v drugačno kulturo, kulturo ustvarjalnega sožitja, ki v jedru ne bo zaznamovana z neko temeljno hi-bo, ne da bi pustili spregovoriti utišanim glasovom preteklosti. Pisatelj angažma lahko interpretiramo, kot da se postavlja nad politiko, v smislu

nasprotovanja vsaki ideologiji. Kot izpričujejo tudi njegova predhodna dela, se čuti dolžnega, da se upira vsaki jekleni pesti oblasti, ki izvršuje politično zatiranje posameznika. Ni pomembno, katera “stran” to počne, dokler nosi nečloveško masko zapovedane ideologije in svojo moč utemeljuje na nasilju.

Zato roman predstavnikov ene ali druge strani ne predstavlja enostransko, ampak odločno s posluhom za posameznika. Nakazuje tudi, da bi bil morda čas, da se pod oddaljenim sojem “hladnih zvezd” ohladijo spori, ki še vedno razgorevajo prenekatera srca. Ljudje, ki jih muči spomin na izgubljeno družino in na desetletja, ki so jih preživeli potisnjeni na rob kot drugorazredni državljani, ožigosani za ideološke sovražnike, se pomikajo v preteklost, kot se pomikajo v preteklost tudi častni borci. Up se morda skriva v naslednjih generacijah, ki s preteklostjo ne bodo tako kronično obremenjene, vendar pa tudi to ni zanesljivo.

Roman ne pritegne z osupljivo zgodbo, niti ne moremo ob njem govoriti o spektakularni dovršenosti sloga. Vendar mu uspe prepričati, da se nam skozenj razkriva z nami povezani “drugi” – da torej odstira resničnost posameznika, postavljenega v družbo prepoznavnih obrisov, in da ima to poglobljanje vrednost samo po sebi. Z izostreno občutljivostjo za razmerja med posameznikom in družbo jemlje to pisanje nase vlogo pričevanja.